

Ezeréves a magyar iskola

Nagy Mária

Tanítói és tanáregyesületek Magyarországon

A millicentenáriumi – igaz, a száz évvel korábbinál kevésbé lelkesült és magabizó – ünnepségek 1996-ban újra aktuálissá teszik a visszatekintést és az összefoglaló értékelést. Az alábbiakban szeretnék néhány ünnepi gondolatot a magyar tanítók és tanárok egyesületi életével és munkájával kapcsolatban megfogalmazni.

„Hálás köszönet a Magyarországi Tanítók Országos Bizottságának, a miért kegyességéből olyan szerencsés lehetek, hogy édes hazánk milleniumát tanítóegyesületeink történetének megírásával ünnepelhetem” – kezdi a témában máig egyedülállóan átfogó munkáját *Peres Sándor*.¹ A szerző – budapesti óvó- és tanítóképző intézeti igazgató – idézett munkája, „A magyarországi tanító-egyesületek története” megírása idején (1896-ban) az egyik legrégebbi országos tanító-egyesület (a *Kisdednevelők Országos Egyesülete*) titkára és szerkesztője volt. A tudós férfiú 340 oldalas könyvecskéjében tiszteletre méltó alapoossággal feldolgozta az egyesületek első 110 évének történetét (az első, szabályosan működőnek tekinthető „kishonti ev. ág. hitv. tanítóegylet” 1786-os megalakulásától a milleniumig terjedően). Kora tudományosságának megfelelően, témájáról kérdőíves – ma úgy mondanánk – vizsgálat keretében (is) tájékozódott, s a kérdőívet (l. a mellékletben) 180 egyesület kitöltve vissza is küldte. Ha hihetünk a szerző becslésének (miszerint valószínűsíthetően Magyarországon ekkor 291 ilyen egyesület működött), akkor ez a 61,86%-os visszaküldési arány igen elfogadhatónak mondható.

A millicentenáriumi – igaz, a száz évvel korábbinál kevésbé lelkesült és magabizó – ünnepségek 1996-ban újra aktuálissá teszik a visszatekintést és az összefoglaló értékelést. (Gyanítom, a magyar neveléstörténet fennmaradásában és fejlődésében mindig is meghatározó szerepet játszottak a kerek évfordulók.) Tudós – valószínűleg méltánytalanul elfeledett – elődömhöz hasonló alapoossággal a téma további – huszadik századi – feldolgozására nem vállalkozhatom ugyan (az okokról később bővebben szó lesz), az alábbiakban mégis szeretnék néhány ünnepi gondolatot a magyar tanítók és tanárok egyesületi életével és munkájával kapcsolatban megfogalmazni.²

¹ *Peres Sándor*: A magyarországi tanító-egyesületek története. A VKM támogatása mellett kiad. A Magyarországi Tanítók Országos Bizottsága, Budapest, 1896.

² Ezen a helyen illendő megköszönöm az *Új Pedagógiai Szemle* szerkesztőségének, hogy a gondolatok megfogalmazására felszólítást és lehetőséget adott az Ezeréves a magyar iskola sorozat keretei között.

Egyesületi élet és polgárosodás

Hogy a társas önszerveződés, a polgári körök alakítása és az egyesületi élet a polgárosodás, a művelt nemzetté válás kitüntetett jelentőségű területe, az legálábbis a reformkor óta része a politikai köztudatnak. A kisebb társas közösségi szinterek az egyéntől elidegenedő közhatalom és a közhatalomtól eltávolodó egyének közti kapcsolódás számos, önkéntes társuláson alapuló intézményét, emberi léptékű, ám a nagyobb közösséghez tartozás tudatát sokféleképpen szolgáló kis köröit jelenthetik. Az iskolaügy fejlődésében, az iskola mint intézmény társadalmi elfogadottságának és támogatottságának növelésében, a nemzeti oktatási rendszerek kialakításában mindig és mindenütt fontos szerepet töltöttek be a tanítók és tanárok szervezetei. Amelyek ezzel egyben a szakma, a tanítóság önépítésének, a szakmai önkép és tudás formálódásának, elismertségük növelésének is helyszíneül és terepéül szolgáltak. Hogy mikor és hol milyen jelentőségű ez a szintér (vagy milyen jelentőséget tulajdonítanak neki a közszereplők), az persze koronként és helyszínenként változó.

A magyar tanítóegyesületek (a továbbiakban összefoglalóan ezt a fogalmat használok) történetében a „felülről” építettségnek és az önépítésnek egyaránt szerepe volt. Ez következik a kontinentális európai hagyományokból, amelyek szerint – az angolszász világgal és az észak-európai protestáns államokkal ellentétben – a „felvilágosult” állam mindig erőteljesebb szerepet játszott az iskolaügy megszervezésében, mint a társadalom. Még inkább így volt ez Európa periferiálisabb területein, így nem csoda, ha a magyar tanítóegyesületek szerveződésének történetében is olyan nagy szerepe van a központi előírásoknak, rendeleteknek: A „felülről” építettség tudata bele is épült a szakmai önképbe, és a szakmáról szóló (sajnos, nem túl bőséges) történeti leírásokba). Csakhogy a képet árnyalja, hogy a polgárosulás és a nemzetté válás két, egymással szorosan kapcsolódó, de egyé teljesen nem váló szálon futott. Míg a szakmai önkép alakításában olyan meghatározó jelentőségű tanítógyűlések anyagai³, illetve a neveléstörténeti munkák⁴ általában Eötvös József személyéhez kötik, illetve az ő 1868-as népiskolai törvényében látják a tanítóegyesületi szervezkedés elindítását, *Peres Sándor* munkája figyelmeztet az előzményekre is. Ő „a tanító-egyesületek csíráját” az 1777-es *Ratio Educationis* 247. par. f. pontjában véli megtalálni, amely „elrendeli, hogy a kerületi felügyelők a tanítókat gyűlésekre hívják egybe s itt a felsőbb rendeleteket hirdessék ki”.

Az első egyesületek megalakulásának részben ez a rendelkezés a mozgatórugója, részben pedig – és ez a történet „másik” szála: az „alulról” szerveződések fonala – a rendelkezések okán fenyegetettséget átélők (ez esetben az állami szerveződéds megerősödésétől a saját iskoláikat, vallásukat féltő protestáns iskolák és tanítók) meginduló önszerveződésai. (Ezen a szálon aztán – mint ezt *Peres* könyve is bemutatja – gyakori a betiltás, az önkéntes szerveződések nem engedélyezése is.) További, még az eötvösi törvény előtt, az önkényuralom éveiben született osztrák minisztériumi rendeletek (az 1848-as és az 1851-es, a tanítógyűlések összehívását ajánló, illetve az azokat kötelezően előíró 1857-es rendeletek)

³ L. pl.: A Magyarországi Néptanítók VII. Egyetemes Gyűlésének naplója. 1912 (Szerk. *Simon Lajos*). Kiadta a Magyarországi Tanítóegyesületek Országos Szövetsége. é. n.) Szervezeti Szakosztályának felszólításait, melyben *Eötvös József* személyéhez kötik „a tanítói kar tömörítésének szükségességét” megfogalmazó gondolatot, illetve az ő 1868-as, népiskolai törvényének előírásaiban látják a tankerületi tanítóegyesületek megalakításának eredetét.

⁴ L. pl.: *Mészáros István*: Tanítóegyesületek hajdanán. *A Tanító*, 1991. 1. sz. 2–5. o.

nyomán – Peres kimutatásai szerint – 1866-ra már 65 magyarországi tanítóegyesület megalakult. A kiegyezés utáni helyzet, az önálló minisztérium és az ötvösi reformok jelentőségét mutatja persze, hogy 1894-re (Peres Sándor kérdőíves felmérésének idejére) ez a szám 291-re nőtt.

Az egyesületi szerveződések e kezdeti tendenciái (az önkéntességgel szemben a felsőbb ajánlásokra, illetve utasításokra történő megalakulások, illetve az önkéntes szerveződések gyakori betiltása) végigvonulnak a történeten. Ami azt jelenti, hogy az egyesületi szerveződések és a polgárisulás témakörét ezeken a korlátozott lehetőségeken, adottságokon belül kell értelmeznünk. Így sem a számszerű növekedés tényét nem érthetjük egyértelműen pozitív jelenségként, sem az önkéntesség-kényszerűség dimenziója nem igazíthat el igazán a történészekben, csak a tevékenységek adat- és tényszerű elemzése. Mielőtt azonban erre kísérletet tenénk, érdemes a szerveződések e „felületesebb” szálát végigkövetnünk.

A tanítóegyesületi szerveződések történetében a dualizmus időszaka mindenképpen rendkívül termékenynek tekinthető, hiszen a növekvő számok egyre gazdagodó tartalmi választékot is jelentenek. Peres Sándor országos, helyi és felekezeti egyesületeket különböztet meg. Más megközelítésben viszont beszélhetünk a helyi és/vagy felekezeti szerveződések mellett a különböző tanítói-tanári rétegeket összefogó egyesületek megjelenéséről, illetve számuk gyarapodásáról (a már említett *Kisdednevelők Országos Egyesülete* [1869] mellett az *Országos Középiskolai Tanár-egyesület* [1867 – korábbi nevén: *Magyar Tanárok Egylete*: 1861], a *Polgári Iskolai Tanárok Országos Egyesülete* [1875], a *Tanítóképző Intézeti Tanárok Országos Egyesülete* [1889], illetve a népiskolai tanítókat összefogó egységes szervezet első, kezdeti csírájának, a *Peres Sándor munkáját is kiadó Magyarországi Tanítók Országos Bizottságának*⁵ a megalakulása), adott tantárgyat tanítók szövetkezéséről (első volt a *Magyarországi Tornatanítók Egyesülete* [1881], a nőtanárok első önálló szervezetének megjelenéséről (*Mária Dorothea Egyesület* [1894])). A funkció szerinti differenciálódás jele, hogy a többfunkciójú egyesületek mellett megjelent a pedagógiai tudományosság képviselőit és formálására hivatott szervezet, a *Magyar Paedagógiai Társaság* (1877)⁶ és megalakult az első, kifejezetten érdekvédelmi funkciójú szervezet, a *Magyarországi Tanítók Eötvös-alapja* (1875) is.

Az egyesületi, társasági szerveződések további történetében – ha eltérünk itt most a nagypolitika viharából adódó szükségszerű következményektől (pl. a Trianon utáni megkisebbedett országgal együtt az egyesületek számának csökkenésétől, az egyesületi életnek a politikai rendszerváltozások sűrűsödésével együtt járó átpolitizálódásaitól, a két világháború viharaitól) –, a huszadik század első felének fő tendenciáit az egyesületi élet további differenciálódásában, illetve a nagyobb és maradandóbb egyesületek professzionalizálódásában láthatjuk.⁷ Ezzel szemben, a második világháborút követően a térségben mindeddig ismeretlen módon, a közoktatás olyan, egy politikai központból levezényelni gondolt moderni-

⁵ A tanítóegyesület egészét tömörítő szervezettől (a *Magyarországi Tanítóegyesületek Országos Szövetsége*) csak 1909-ben tudott alakulni.

⁶ Peres ennek elődjét látja az 1830-as években a fővárosban megalakult *Magyar Nevelési Társaságban*.

⁷ E történetet, sajnos – tudomásom szerint – Peres Sándorhoz hasonló rendszerességgel nem dolgozta fel senki. Az egyesületek gazdag anyagait (folyóiratok, szereplések a tanítógyűléseken stb.) viszont a tanárság, tanítóegyesület különböző csoportjainak szakmai viselkedésére vonatkozó elemzésekben forrásként többen is használták. (L. pl. Nagy Péter Tibor: *A magyar oktatás második államosítása*. Educatio, Bp., 1992 vagy Nagy Mária: *Tanári szakma és professzionalizálódás*. Országos Köznevelési Intézet, Bp., 1994 című munkáit.)

zációjára került sor, amely a szakmai közélet totális felszámolása, illetve az egyesületek teljes gleichschaltolása mellett zajlott le. E folyamat leírását megkísérlő munkájában *Révész Sándor* – noha a téma pontosabb feltárásához nélkülözhetetlen engedélyt a Belügyminisztérium Egyesületi Osztálya vonatkozó anyagainak megtekintéséhez munkája írása idején (1988-ban) nem kapta meg – 1945 és 1950 (az utolsó egyesület felszámolásáról tudósító híradás dátuma) között 93 egyesület nevével találkozott szaklapokban, levéltári anyagokban, illetve a betiltásukat nyilvánosságra hozó Magyar Közlönyben.⁸ A szerző feltevései szerint ennél jóval több működhetett ideig-óráig az említett időszakban is.

A polgári fejlődés történetünk szempontjából is jól dokumentálható teljes és brutális megszakadása feltehetőleg nem vetett ilyen látványos gyorsasággal és egyidejűséggel véget az egyesületi életben folytatott (ahol folytatott) emberi és szakmai kapcsolatoknak, tevékenységeknek. A magyar oktatásügy hivatalos *politikátörténetétől* ugyan korántsem független, ám attól mindenképpen megkülönböztendő *társadalomtörténetének* megírása azonban még várat magára. Az mindenestre egyes nevesebb – vagy névtelenebb – pedagógusok személyes élet- és pályatörténetéből bizonyosnak látszik, hogy amikor erre lehetőség nyílt, a hivatalosan elfogadott pedagógusszervezeteken (sokáig kizárólag a transzmissziós szerepet betöltő, lenini alapelveken szerveződött szakszervezeten – amely folyamatosságot az 1918. december 30-án megalakult és a forradalmak nyomán megszüntetett *Tanítók Szakszervezetével* vállalt csak –, majd 1967-es „újra”-alakulása után a *Magyar Pedagógiai Társaságon*) belül is kialakultak (folytatódtak?) a nagypolitikától bizonyos mértékben függetlenedő vagy azt legalábbis nem minden mozzanatában figyelembe vevő helyi szakmai tevékenységek. Még olyan furcsaságok is megeshettek, hogy a szigorú egypártrendszeri viszonyok között szakmai egyesület – 1972-ben a *Magyar Gyógypedagógusok Egyesülete* – is megalakulhatott.⁹ Tantárgyi lapok, szaktárgyi versenyek tudósítanak arról, hogy ha hivatalos formában szakmai egyesületek nem is igen léteztek-léteztek az államszocializmus ideje alatt, a szakmai közélet helyi-szaktárgyi körői, informális vagy éppen valamilyen formában intézményesített társulásai helyhez, időhöz s – leginkább – személyekhez kötöten kialakultak.

Legalábbis ezzel lehet magyarázni, hogy amikor az intézményesülés politikai feltételei újra megteremtődtek (az egypárti politikai rendszer 1988–90 közti felbomlásával), akkor olyan viharos gyorsasággal alakultak meg új szakmai szervezetek, egyesületek, illetve elevenítették fel sok helyütt a folytonosságot a háború előttiéikkel.¹⁰ 1994 végén – az MKM kimutatásai szerint – 128 országos hatókörű

⁸ *Révész Sándor*: Gondoskodás a szabadságról. A pedagógusok érdekképviselete: 1945–1950. Educatio, Bp., Megjelenés alatt.

⁹ Erről tudósít *Bajomi Iván*: Az oktatásügyi érdekszervezetek szerepe az oktatásügyben. Oktatáskutató Intézet, Bp., 1996 című munkája.

¹⁰ A pedagógiai szakszajtóban mindkét típusú változásra sok példát találunk. Szaktárgyi egyesületektől kezdve (pl. Nyelvtanárak Országos Egyesülete [Magyar Nemzet, 1989. 79. sz.]), világnézeti elkötelezettségű társaságokon át (pl. a Protestáns Közművelődési Egyesület [Köznevelés, 1991. 41. sz.]) speciális tanuló/tanári rétegeket megjelenítő egyesületekig (pl. Dyslexiás Gyermekéért Egyesület [Köznevelés, 1992. 36. sz.]) és helyi szerveződésekig (pl. Rétközi Iskolaszövetség [Pedagógiai Műhely, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, 1991. 1. sz.]) sok és sokféle új egyesület jön létre, sok szervezet eleveníti fel a történeti folyamatosságát (pl. az Eötvös Loránd Fizikai Társulat [Iskolakultúra, 1991. 9. sz.], az Országos Református Tanáregyesület [Kereasyán Nevelés, 1994. 1–2. sz.]), illetve sok helyütt feléled az érdeklődés a régi helyi egyesületi élet iránt (pl. a csornai Gyermekmenhely Egyesület [Honismeret, 1992. 3. sz.]).

társadalmi szervezet működött a közoktatás-köznevelés területén.¹¹ Ami, legalábbis számszerűségét tekintve, óriási fejlődésnek mondható a száz évvel ezelőtti regisztrált 14 „országos egyesület”-hez képest. Az egyesületek, társulások mai megalakulása alapvetően a helyi és szakmai szándékokhoz köthető, de nem becsülhető le a kormányzati szándék szerepe sem. Jó néhány egyesület, szervezet létrejöttében vagy megerősödésében valószínűleg szerepet játszott ugyanis az is, hogy az 1993-as oktatási törvények előkészítésében a különböző politikai partnerek a szélesebb társadalmi legitimáció biztosítása érdekében (és esetenként a politikai ellenfelek visszaszorítása érdekében is) szorgalmazták, támogatták egyesületek (vagy éppen bizonyos típusú egyesületek) létrejöttét. Ugyanakkor esetenként érzékelhető volt annak a hagyománynak az újbóli feléledése is, miszerint bizonyos fenyegetettségérzet hozzájárulhat a szerveződés erősödéséhez. Az oktatási törvények előkészítésének folyamatában egyes szakterületek témáinak – pl. a gyógypedagógia vagy az óvodai nevelés kérdéseinek – a viszonylagos kidolgozatlanága érzékelhető módon felerősítette az említett két szakterületen működők összefogását, szerveződését.

Égyesületek és működési területeik

A legelső egyesületek – *Peres Sándor* visszatekintése szerint – tipikusan kétféle cél érdekében jöttek létre: önképzés és/vagy önszegélyezés céljából. Gyakran persze csak a társas együttlét céljait szolgálták, ahol a tanítók az iskolai ügyek megbeszélése mellett karénekléssel múltatták az időt. A létrejöttüket engedélyező – vagy mint láttuk, nemritkán szorgalmazó – hatóságok az iskolák, a tanítás javításának eszközeit látták bennük, de szívesen vették (esetenként szorgalmazták is) az „agg tanítók”, illetve az elhaltak özvegyeinek és árváinak segélyezését célzó alapok önszorgalmú kialakítását is. Bár néhány, egy-egy feladatra „szakosodott” szervezet is létrejött (a fent megnevezett *Eötvös Alap* vagy *Magyar Paedagógiai Társaság* mellett meg kell említeni az 1903-ban megszervezett, reformpedagógiai irányultságú, kifejezetten szakmai jellegű *Magyar Gyermektanulmányi Társaságot* vagy az annak szakosztályaként 1923-ban megalakult *Szülők Szövetségét*), az egyesületek túlnyomó többsége mindvégig megőrizte tevékenységében a kezdeti sokszínűséget, azaz – a történeti lehetőségek függvényében – párhuzamosan gyakorolták szakterületük fejlesztésének, saját szakmai kompetenciájuk növelésének, szakmai önképzés kialakításának, az anyagi érdekvédelemnek, a politikai nyomásgyakorlásnak a klasszikus egyesületi, szervezeti feladatait.

Ez a differenciálatlanság az egyesületi életet más szempontból is végigkísérte: nem igazán emelkedett ki a sokféle szakmai, szaktárgyi, felekezeti vagy területi szervezetből egy vagy több igazán nagy, átfogó egyesület (mint amilyenek pl. a nagy francia, angol vagy német tanító- vagy tanárszakszervezetek, egyesületek).

¹¹ A listát l. a Köznevelés 1995. január 13-i számában. A lista teljességében persze korántsem lehetünk biztosak, minthogy abban sem, hogy e szervezetek (és a listára fel nem került, ám megalakult egyesületek, társaságok) milyen mélységű és folyamatosságú tevékenységekkel rendelkeznek. Reményeim szerint, a tanárok szakmai szerveződéséről és az érdekérvényesítéssel szülő, az Országos Társadalomkutatási Alap által finanszírozott, T 018107. sz. kutatás keretei között 1996-ban sor kerülhet a magyar tanári szakma egyesületi életéről szóló felmérésére, amely erre a kérdésre is választ adhat. Sajnos, ez a (tervezett) felmérés sem kecsgett azonban azzal a reménnyel, hogy *Peres Sándor* munkájának szerves folytatása – ha egy évszázados késéssel is, de – megvalósulhat. A történeti folytonosság fent leírt megszakadása folytán ugyanis a ma létező egyesületek elenyésző töredékéről feltételezhetjük csak, hogy valamiféle korábban is létezett egyesülettel, szakmai szerveződéssel a rokonságot felvállalja, a különösen, hogy annak hagyományait ápolja vagy követi.

Bár a legnépesebb réteg, a népiskolai tanítók összefogására, országos szervezetük kialakítására többféle kísérlet is történt¹², valójában a magyar tanítóegyesületek története mindvégig megmaradt a sokféle, egymás mellett működő, a maga sajátos tevékenységi körébe zárt szervezetek szerteágazó történetének. E történetek csak a nevelésügyben érdekeltek teljes körének összefogására törekvő nagy ünnepi eseményeken: az 1848 és 1993 között összesen hat alkalommal megrendezett *Nevelésügyi Kongresszusokon*, illetve a tanítószágot összefogó, 1941-ig tíz alkalommal összehívott *Tanítógyűléseken* érintkeztek egymással. Az egyesületek működésének összegző áttekintésére így nehéz és talán értelmetlen is lenne vállalkozni, különösen úgy, hogy ma még mind az egyes (akár csak a legnagyobb) egyesületek, szerveződések történetének, mind a többféle egyesület együttes megjelenésére szolgáló kongresszusok, gyűlések történetének szisztematikus feltárásával adós a neveléstörténet tudományá (az első 110 évre vonatkozólag *Peres Sándor* említett könyvében mindkettőre kísérletet tett).

A tanítóegyesületek működésének kiemelten fontos területe kiadványozási tevékenységük, különösképpen a pedagógiai szaklapok kiadása (amelyek egyben az egyesületi munka megismerésének legfőbb forrásait is jelentik). E lapok az adott szakterület problémáinak, fejlődésének, vitáinak és más területekkel való kapcsolódásainak megjelenítésével nemcsak az adott szakmai közösség önépítését, szakmai fejlődését szolgálták, de tágabb értelemben formálták a korabeli szakmai nyilvánosságot s ezen keresztül a magyar tanügyet is. *Peres Sándor* felmérése szerint a millennium idején 4 frott és 28 nyomtatott közlönny adtak ki a tanítóegyesületek, s ezzel voltaképpen legfőbb megteremtői és fenntartói voltak a magyar tanügyi sajtónak (ezeken kívül 8-10 tanügyi lapról tudott a szerző). Egy 1937-ben megjelent, a tanügyi folyóiratokat feldolgozó bibliográfia¹³ már összesen 400 lapról számolt be. Az egyesületek ekkor is a legnagyobb kiadónak bizonyultak: 82 lapnak volt a kiadója vármegyei hivatalos tanítóegyesület (majdnem mindegyik rendelkezett saját lappal), 113-nak pedig egyéb tanító-, illetve tanáregyesület. *Révész Sándor* említett könyvében a harmincas évek második felének trianoni Magyarországon 70-75 nevelésügyi lapról tud, s még a háborús 1941-44 közötti időszakban is 50-55 lapról ír, melyek 80-90%-át – forrásai szerint – „az úgynevezett civil szféra”, azaz egyesületek és magánszemélyek adták ki. A háborút – kimutatásai szerint – 7 élte túl, melyek közül 1950-re az utolsó is megszűnt.

E lapok, melyek közül elsőként kell említenünk a körülményekhez képest legnagyobb folytonosságot felmutató, átfogó szaktudományos jellegénél fogva is kiemelkedő *Magyar Paedagogiát* (megjelent 1892-től, a *Magyar Paedagogiai Társaság* kiadásában, szünetelt 1948-ban és 1951-60 között, újra indult 1961-ben, *Magyar Pedagógia* néven)¹⁴, ma is jól használhatóak a magyar tanügy s benne a tanítói-tanári szakma alakulásának tanulmányozásához. Az egyes intézménytípusok vagy szaktárgyak oktatóinak-nevelőinek egyesületei által kiadott lapok (pl. a *Kisdednevelők Országos Egyesülete* kiadásában megjelenő *Kisdednevelés*, az *Ország-*

¹² A legsikeresebbnek mondható talán a már említett Magyarországi Tanítóegyesületek Országos Szövetségének 1909-es megalakulása (lapja: a Tanítók Szövetsége), de *Mészáros István* 3. sz. lábjegyzetben idézett munkája megemlékezik az 1896-ban létrejött Allami Tanítók Országos Egyesületéről is (lapjuk 1915-19 között: *Magyar Kultúra*, 1925 után: *Magyar Népiiskola*).

¹³ *Baranyai Mária, Keleti Adolf*: A magyar nevelésügyi folyóiratok bibliográfiája. 1841-1936. Fővárosi Pedagógiai Könyvtár, Bp., 1937.

¹⁴ Jó áttekintést ad a lapról A Magyar Pedagógia első száz évének repertóriumá. (Szerk. *Csapó Benő*, *Pukánszky Béla*. A Magyar Pedagógia 93. évfolyamának különszáma. 1993) c. kiadvány.

gos Középsikolai Tanáregyesületi Közlöny, a nevét többször megváltoztató Országos Polgári Iskolai Tanáregyesületi Közlöny, a Tanítóképző Intézeti Tanárok Országos Egyesületének kiadásában megjelenő Magyar Tanítóképző, a Magyarországi Tanítóegyesületek Országos Szövetségének nevét szintén gyakran változtató lapja – 1911–18 között pl. *Tanító* –, a *Magyar Rajztanárok Országos Egyesületének* lapja, a *Rajzoktatás* stb.) nemcsak a történeti érdeklődésű olvasóknak nyújthatnak hasznos ismereteket, de gyakran mai szakmai problémákhoz is meglepően friss és aktuális gondolatokat találunk bennük. (A tanári mesterség alapvető problémái – a tanulókkal való kapcsolattartás, a szaktárgyi metodika, az ellenőrzés kérdései és egyéb szakmai problémák – meglepő állandóságot mutatnak évtizedek távlatában is!)

Az egyesületek működésének másik, a szélesebb (országos) nyilvánosság előtt jól dokumentált területe az említett nevelésügyi kongresszusokon, illetve a tanítógyűléseken való szereplésük. A tanácskozások jegyzőkönyvei jó forrásul szolgálhatnak a korabeli oktatáspolitikai viták megismeréséhez, s azokon belül az egyes szerveződések (ill. azok képviselői) szakmai és politikai elkötelezettségeinek, egymáshoz való viszonyulásaiknak, a kor általános szakmapolitikai viselkedésének, a különböző szervezetek akkori szakmapolitikai súlyának a megismeréséhez is. Bár ehhez más források is rendelkezésre állnak (pl. az említett szaklapok vagy egyéb egyesületi dokumentumok), a korszak élnyelvi indulatait és szófordulatait megörökítő jegyzőkönyvek életszerűsége pluszinformációkat is rejt magában. A tanítógyűlések programjában egyébként az egyesületi tevékenységek széles köre megjelent (általában önálló szekciót szerveztek a szervezeti kérdések tanulmányozására, a tanítók státusával kapcsolatos problémák megtárgyalására, esetenként a tanítóképzéssel kapcsolatos elképzelések megvitatására is). Ezeknek a tevékenységeknek az alaposabb megismeréséhez viszont valószínűleg – ahol ez egyáltalán elérhető – az egyes szervezetek önálló irattárának feltárására lenne szükség. Mint ahogyan csak ezekből az eredeti forrásokból (és talán a helyi sajtóból) lehetne követni az egyesületi életnek azt a vonulatát, amit a helyi rendezvények, tanácskozások, felolvasóulések jelentettek. *Peres Sándor*, munkájában, legalább azok nevét megörökíti, akik az egyesületekben (legalábbis a kérdőívek tanúsága szerint) felolvasásokat tartottak.

*

Hogy mekkora és milyen szerepet játszottak a magyarországi tanító- és tanáregyesületek a magyar közoktatás alakulásában annak története során, azt e források feltárása és szisztematikus feldolgozása nélkül nemigen mondhatjuk meg. Az viszont valószínű, hogy ez a történet a szakmai egyesületek szerepének megismerése nélkül csak töredékesen tárható fel. A történet iránti érdeklődés (az évfordulónak szóló elmulaszthatatlan tesztletadáson túl), úgy tűnik, ma – mint általában minden nagy átalakulás időszakában – nem túlságosan erős: inkább a napi gondok felé fordul a közszereplők figyelme. Mégis valószínű, hogy a múlt értő és türelmes faggatása segíthet abban is, hogy a jelen nehézségei és lehetőségei között otthonosabban mozogjunk. A tanítók és tanárok társulásainak szövevényes és kevésbé feltárt történetével ilyen megfontolásokból is érdemes megismerkedni.

Melléklet**Kérdő-ív**

a magyarországi tanító-egyesületek történetét és állapotát föltüntető munkálathoz.

1. Az egyesület, testület czime, jellege? (hivatalos, szabad, általános, felekezeti?)
2. Van-e alapszabálya; mikor és ki erősítette meg?
3. Az egyesület alapításának éve?
4. Az egyesület székhelye?
5. Az egyesület tagjainak száma; mikor volt e szám legmagasabb, legalacsonyabb s mennyi volt akkor?
6. Az egyesület hány körre, szakosztályra oszlik s melyek azok?
7. Az egyesület hivatalos nyelve?
8. Az egyesület hány közgyűlést tartott eddig; s ha talán szünetelt, mikor?
9. Évenként mely hónapban tartja közgyűléseit?
10. Melyek a közgyűlések általános érdekű határozatai?
11. Mik a közgyűlések rendes tárgyai?
12. A közgyűléseken tartott felolvasások czimei, szerzők nevei az alapítás évétől 1894. év végéig.
13. Melyek az egyesület kiadványai, pályaművei, évkönyvei: van-e hiv. közlönye? ennek czime?
14. A könyvtár kötetszáma s pénzürtéke. Hány kötet a paed. s hány a más szakbeli könyv?
15. Hány tag hány kötetet használt könyvtárból 1894-ben? Hogyan tette lehetővé az egyesület, hogy tagjai a könyvtárt használhassák?
16. Az egyesület vagyona 1894-ben a főkönyv és leltár alapján és rovatai szerint? Mennyi a tagsági díj évenként?
17. Van-e segélyalap (magtár) és mekkora tőkével?
18. Van-e tanszermuzeum s hány darab taneszközzel?
19. Tagja-e az egyesület valamely orsz. tanítói jótékony egyesületnek s melyeknek; mennyit fizetett vagy fizet e czélra?
20. Részt vesz-e a tanítók háza érdekében indított mozgalomban s hogyan?
21. Mely ügyekben érintkezett eddig a tanítók országos bizottságával?
22. Mikor s honnan kaptak, mióta nem kapnak a tagok fuvar- és napdíjat gyűlésekre?
23. Az állami vagy egyházi tanfelügyelőségek részt vesznek-e az egyesület munkálkodásában?
24. Az egyesület tisztviselői névszerint az alapítás évében és 1894-ben.
25. Az egyesület rövid története.

(Jegyzet. A mennyiben az illető megye területén már régebben is létezett volna tanító- vagy nevelésügyi egyesület, adatokat erre nézve is kérünk beszolgáltatni, valamint kérjük a tanítóegyesületeket (testületeket) arra is, hogy az egyesületüket illető adatok e kérdő-ívre ha el nem férnének, a hozzácsatolandó külön íven tüntessék fel a szükségesnek mutatkozó adatokat.

(Peres Sándor: A magyarországi tanító-egyesületek története. A VKM támogatása mellett kiad: A Magyarországi Tanítók Országos Bizottsága. Budapest, 1896. 10-11. o.)